

RECENZE | ZPRÁVY

RECENZE | ZPRÁVY

**Oneskorená recenzia alebo sex ako faktor
(nielen) česko-slovenských vzťahov**

ROMAN HOLEC

ZÁBRANSKÝ, David: *Martin Juhás čili Československo*. Bratislava, Premedia 2015, 576 s.

Nie je zvykom písať recenziu 10 rokov po vyjdení knihy. Nie je zvykom vydávať českú knihu v českom jazyku na Slovensku. Nie je zvykom písať recenziu v odbornom historickom časopise na román (na žáner diela autor upozorňuje dokonca v podnadtise), ktorého zámerom je predovšetkým zabaviť. Alebo aj poučiť?

Ak som sa napriek všetkému rozhodol napísať tento text, tak hlavne preto, že kniha, hoci nominovaná na viaceré české literárne ceny, zostala aj desať rokov po svojom vyjdení akosi mimo mainstreamu a predovšetkým na Slovensku sa o nej vie veľmi málo, ak už nechcem napísať, že nič. Myslím si preto, že odborný časopis venovaný primárne česko-slovenským vzťahom by sa mohol aj s takýmto odstupom zastaviť pri uvedenom rozsiahlom diele. Najmä ak sú česko-slovenské vzťahy údajne jeho kľúčovou témou a najmä, ak nejde o odborný text, ktorý by stratil rýchlejšie na aktuálnosti a do tretice najmä, ak sa mu nedostalo toľko pozornosti ako neskorším podobne veľkým románovým freskám s historickým námetom *Bílá voda* od Kateřiny Tučkovéj (2022) alebo *Šikmý kostel* z pera Karin Lednickej (2020) alebo viaceré romány Aleny Mornštajnovovej, ktoré dlhodobo rezonujú v českej čitateľskej i odbornej (historickej) verejnosti. A nie vždy jednoznačne kladne. Aj takáto komunikácia vedeckej disciplíny (histórie) s literárnym žánrom (historickým románom) môže byť produktívna a môže učiť vidieť a chápať „veľké“ dejiny cez osudy fiktívnych „malých“

ľudí (skvelým príkladom je *Vyhnání Gerty Schnirch* z pera Kateřiny Tučkovéj). Určite si viac ľudí prečíta skôr román ako vedeckú monografiu, preto zodpovednosť umelca za spôsob zachytenia kontextu je dostatočne veľká. Najmä aby sa poza riadky literárneho textu a umeleckej autorskej licencie nedostalo nič, čo je v rozpore s realitou, čo umožňuje ohýbať dejiny podľa ľubovôle a napriek poznatkom, ktoré o dejinách máme. Lebo konkrétna historická „mapa“, konkrétne udalosti i historické osobnosti sú pre vyrozprávaný príbeh do značnej miery zaväzujúce, navyše medzi čitateľmi vyvolávajú silný pocit autenticity a tým robia aj vymyslený príbeh oveľa viac vierohodným. Otázka miery je večnou otázkou stýkania sa a potýkania týchto dvoch tak odlišných žánrov, ktoré však majú i veľa spoločného.

V našom prípade ide v poradí už asi o šiestu knihu Davida Zábranského a je mojou chybou, že som ju – dostatočne nepripravený – čítal ako prvú. Druhou mojou chybou bolo, že som sa nezbavil primárneho historického pohľadu, napokon autor rozohral a pevne zakotvil svoj dej ako príbeh o vzťahu Čechov a Slovákov, Čechov a Nemcov, komunistov a fašistov na pozadí obdobia 1918 – 1948, takže môj odborný pohľad mal svoje opodstatnenie. Aj keď autorove ambície boli od začiatku úplne iné.

Román začína pádom mariánskeho stĺpu v Prahe začiatkom novembra 1918 a končí úvahami bezprostredne okolo komunistického prevratu vo februári 1948. Používa historické reálie, ktoré sú však len čiastočne presné a pozorný čitateľ sa rýchlo presvedčí, že v (neraz v podstatných) detailoch ide o mystifikáciu. Socha Jana Husa ako kľúčový faktor prvého dielu skutočne v Strakoniciach vznikla, sedí rok i lokácia, ale autorom súsošia bol v skutočnosti nie uvedený románový hrdina. Takýchto príkladov je viac ako dosť a patrí to k autorskej umeleckej licenci. Na rozdiel od Tučkovéj, ktorá využíva i dobové pramene a v jej texte (*Bílá voda*) vystupujú aj reálne postavy (a napriek tomu sa nevyhla vážnym omylom), pri Zábranskom išlo o vedomý umelecký postup a vedomé mystifikácie. Hoci aj v jeho diele sa mihnú reálne historické postavy, prehovorá, niečo i vykonajú (napr. Radola Gajda, Antonín Švehla, Jozef Tiso, Václav Bouček alebo Ladislav Feierabend), podozrievam autora, že mu nimi išlo (s konkrétnymi historickými údajmi a letopočtami) skôr o zámer presvedčiť (zmiasť) čitateľa, že jeho dielo je autentické a zakladá sa viac na konkrétnych reáliách, ako by si inak myslel.

Konkrétne historické mantinely i zámer písať o mnohostranných vzťahoch medzi národmi, menšinami a politickými prúdmi v Československu vyvolávali vo mne možno až priveľké očakávania. Asi som nebol pripravený na autorovo videnie a literárne postupy. Predovšetkým vysoká miera opisovanej sexuality, ktorá dielu dominuje, ba neraz až v pornografickom šate opisované vzťahy, bo-

la pre mňa nečakaným prekvapením a priveľkým sklamaním. Asi som ešte nečítal dielo (okrem vyslovenej pornografie), kde by mužská ejakulácia hrala až takú významnú úlohu, hraničiacu často až so samouúčelom. Ejakulujú Česi i Slováci (ba i kňazi), so ženami i mužmi, mužské semeno sa valí na čitateľa potokom a „zbaľí“ akúkoľvek ženu sa stáva doslovne hybným faktorom života hrdinov knihy a neraz ich jedinými činmi. Ženy zase buď menštruujú alebo sa nechávajú zvädzať, znásilňovať a v konečnom dôsledku oplodňovať. Niekedy má čitateľ pocit (teda ja som ten pocit určite mal), že hlavným hrdinom knihy je mužský pohlavný úd vztyčujúci sa v scénach častej sexuality, homosexuality i pedofílie.

Ak spisovateľ Rudolf Sloboda vždy tvrdil, že pornografia je neujasnený pojem, podobne ako socialistický realizmus či naturalizmus, v prípade pornografie mám na rozdiel od neho určite jasno. Najmä ak je v diele použitá samouúčelne a bez hlbšieho zmyslu. A to je prípad Zábranského knihy. Ak by sme ju chceli zaradiť do prúdu magického realizmu, postupy ktorého by sme mohli v knihe nájsť, nefunguje tu jeho estetická funkcia, funkcia krásna, ale skôr práve naopak. Nezaraditeľnosť žánru nemusí byť, najmä pre historika, problém, zato je pre historika problémom vytváranie historicky nereálnych situácií.

Je to škoda, lebo reálne okolnosti, reálne Strakonice ako miesto deja i konkrétne postavy (agrárnik Rudolf Beran ako rodák z neďalekých Pracejovic, bábkár Josef Skupa ako rodák zo Strakonic) dávali podstatne väčšie možnosti pre česko-slovenský príbeh. Ešte viac mätú rôzne iracionálne mystifikácie ako opúšťanie ženského českého tela slovenským embryom (teda budúcim dieťaťom slovenského otca a českej matky) a následné opätovné vchádzanie do materinského lona. Alebo rybičky opúšťajúce vodné prostredie a pohybujúce sa priestorom či duchovia erotiky a športu, opúšťajúce telo Martina Juhása po operácii obezity alebo tajomný kolík, ktorý strieka vo veľkom množstve vody. Neporozumel som týmto barličkám.

Autorom strakonického Husovho súsošia bol akademický sochár Vojtěch Šíp z Plzne. V Zábranského knihe bol autorom jeden z českých hrdinov románu Bohumil Jíra, pričom napriek presným životopisným dátam išlo zrejme o autorskú mystifikáciu. Šíp bol autorom aj Čelakovského pomníku v Strakoniciach z roku 1924, i keď Zábranský jeho odhalenie posunul už do roku 1922. Takto autor splieta reálne fakty s vymyslenými, čím pre niekoho zvyšuje zdanlivo svoju presvedčivosť, v inom čitateľovi však vzbudzuje oprávnené pochybnosti aj o ďalších faktoch.

Na strane 205 vstupuje do deja rušivo aj poznámkový aparát (v celom rozsiahlom diele je asi len šesť poznámok pod čiarou!), ktorý upresňuje autora

Husovej sochy (píše, že Šíp bol autorom len jej časti) a že sochára presadila Švehlova milienka. Takže spresnenie a súčasne nové mystifikácie. Asi sa nemyslí predseda strakonických komunistov, tiež Švehla, ktorý tieto možnosti určite nemal, hoci milenku si našiel a po románovo typickej sexuálnej scéne s ním aj otehotnela. Čitateľovi je samozrejme jasné, že inak otehotnieť nemohla, keďže jej partner stratil schopnosť pokračovať vo svojom intenzívnom pohlavnom živote a jeho legitímna manželka mala nemanželské dieťa s Jánom Juhásom a práve toto dieťa malo byť hlavným hrdinom románu Martinom Juhásom. To všetko len dotvára bizarnosť vzťahov, kde pomaly obcovoal každý s každým a niektoré postavy i s viacerými...

Aj pri mystifikáciách by sa mal autor vyvarovať nepresností, ak hovorí o reálnych či historických faktoch. Proti prúdu Dunaja sa z Viedne nedá dostať do Bratislavy (s. 33). Martinská deklarácia sa nepodpisovala a neobsahovala žiadny odkaz na Pittsburskú zmluvu, o ktorej v skutočnosti deklaranti ani nevedeli (s. 96) a tak by sa dalo pokračovať. Pri početných mystifikáciách asi historická presnosť nehrala žiadnu úlohu. Problém je, že väčšinu čitateľov presné údaje zvädzajú a výsledný obraz potom vytvára veľmi bizarné panoptikum o česko-slovenských vzťahoch, ktoré mali byť ústrednou témou a čitateľ sa o nich dozvedá len vo veľmi deformovanej podobe. Asi akou je deformovaná hlava Martina Juhása. Niektoré chyby si vygeneroval autor vlastnou nepozornosťou, keď sa stratil v komplikovaných príbuzenských vzťahoch a napr. na s. 357 sa viackrát pomýlil, keď Julia Hirschfelda nazval Juliom Guttmannom.

Kniha sa napriek dominantnému a zdanlivo čitateľsky atraktívnemu erotizmu nečíta ľahko. Ak bolo zámerom ukázať slovenskú emocionalitu, živočíšnosť politickú naivitu či primitivizmus (čitateľ si môže vybrať) na jednej strane (Ján Juhás) alebo český paternalizmus a politikárčenie na druhej strane, tak sa to dalo urobiť aj inak a nie som si istý, či k tomu bolo treba takmer 600 strán. Postavy sú ploché, väčšinou nekonajú logicky, čitateľ im často nerozumie. Opisované postavy samozrejme nemohli vedieť, ako sa vyvinie politická situácia a preto istá miera naivity je pochopiteľná. Avšak ich ideová a životná a ľubostná nezakotvenosť bije priam do očí. Že napríklad českí Nemci boli schopní odísť do nacistického Nemecka, ak tam mali zázemie a podľahli propagande, to sa dá pochopiť. Ale aby nemeckí Židia, navyše dostatočne vzdelaní, odchádzali v júni 1937 z Čiech do Nemecka, to už ani naivita nebola a tu autorská fantázia prebehla všetky očakávania. Rovnako súhlas otca, aby jeho 13 a pol ročná dcéra strávila noc s o rok starším priateľom s podmienkou, že chlapec použije prezervatív, ani to sa nezdá byť vôbec pravdepodobné... Rovnako keď Slovak ako otec masturboval svojho dospievajúceho syna až k ejakulácii. Čo tým chcel autor povedať? Postava otca – Jána Juhása – je vykreslená oveľa detailnejšie, ale jeho

prerod od primitívneho surovca až po mierneho dobráka zostal rovnako nepochopiteľný ako vnútorný svet jeho syna Martina.

Keď sa jeden z hrdinov, bývalý český katolícky kňaz aj so svojou milenkou, presťahuje v októbri 1938 zo Strakoníc na Kysuce (aj so sprievodným listom od Jozefa Tisa), dáva nám to možnosť pozrieť sa na slovenskú dedinu očami českého vzdelanca a priaznivca Slovákov. Irónia a sarkazmus sú pre Zábranského jednou z jeho kľúčových tvorivých metód, ale zdá sa prehnané, ak česká dvojica porovnávala svoje prvé dojmy zo slovenskej dediny na námestíčku pred kostolom s pocitmi Vojtu Náprstka, keď sa po prvý raz ocitol uprostred kmeňa Dakotov. Miestni gardisti sú vykreslení ako pohlavne nadržaní tupci a ich vodca zaznamenaná vo zvyšnom texte ďalší z nevysvetliteľných charakterových obrátov.

Intelektuálna prevaha Čechov bola všadeprítomná, ale v konečnom dôsledku bez adekvátneho výsledku. Formovanie odboja v začiatkoch Protektorátu vyznieva napríklad naivne a priam absurdne. Nespokojnosť s odbojovými aktivitami priviedla niektorých hrdinov diela k udavačstvu.

Na s. 373 sa konečne dostávame k tomu, že Martin Juhász sa zrodil zo slovenského otca a českej matky (hoci už predtým ho máme v deji ako dieťa) a čakáme na jeho príbeh, príbeh „zloby, zrady a špatností“, lebo údajne i čitatelia hrešia, ale konajú i dobro. Na nasledujúcej strane sa dostávame k opisu jeho prvého pohlavného styku s mladučkou Barborou. Od orálneho sexu dospeju postupne k milovaniu tvárou v tvár, pričom Barbora sa vždy vyvracia na Martinovu hlavu. Potom sa dozvedáme, že Martin – a nikto iný – už bude stredobodom nášho príbehu a knihy. Avšak už na s. 464 Martin bizarne zomiera, keď mu cestou na Slovensko k starým rodičom (možno) praskol močový mechúr na sajdkе motocykla. Čitateľa pritom ešte čaká stovka strán historicky najdramatickejšieho obdobia, ktoré ale autor preletí v neproporčne zrýchlenom režime a v jeho podaní sa mení na sled bizarných a ťažko pochopiteľných obrazov. Postupne zomierajú aj ďalší hrdinovia, všetci sa však opäť stretávajú (teda ich duše) v podobe čajok na sťažnoch nemeckej vojnovéj lode Schleswig-Holstein pred Westerplatte a stávajú sa tak svedkom začiatku druhej svetovej vojny. Do deja v závere už vstupuje dominantným spôsobom a neorganicky v podobe jednej z čajok sám autor a nechá ostatných dorozprávať jednotlivé príbehy. Potom sa stretávajú čajky so živými postavami na Kysuciach, odkiaľ sa na plti v podobe archy dostávajú na more a tu prečkajú druhú svetovú vojnu. Návrat do ČSR na jej konci bol príležitosťou na dopovedanie osudov tých, čo prežili, v povojnovej republike, resp. po februári 1948. Napr. Martinovu matku Juditu popravili v rámci retribučných súdov a Martinovo bývalé dievča stihlo emigrovať. Ostatní sa zapojili do budovateľského úsilia (Martinov otec) či komunistickej propagandy. To všetko sa odbavilo jednou vetou.

Česko-slovenské vzťahy (s. 525 „hlavní význam naší kroniky, jímž je podrobný rozbor vztahů Čechů a Slováků”), okrem toho, že v románe vystupujú Česi a zopár plocho vykreslených Slovákov, sa nedočkali žiadnej analýzy, deskripcie či normálnej zmienky v podobe úvahy. Pritom by určite vystačili na početné románové príbehy. Na konci objemnej knihy tak zostáva sklamaný historik i čitateľ v jednej osobe. Autorovo úsilie si podľa mňa zaslúžilo zmysluplnejší zámer. Alebo inak povedané, literárny vedec Ján Števček často tvrdieval, že umelecký zážitok sa dá prežiť aj z nenaplneného očakávania. Ani to však nebol môj prípad.